

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJOS

9

Raimundas Lopata
Lietuvos valstybingumo raida
1914–1918 metais

1996

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJOS

9

Raimundas Lopata
Lietuvos valstybingumo raida 1914—1918 metais

UDK 947.45
Lo-139

REDAKCINĖ KOLEGIJA:

Antanas Kulakauskas
Česlovas Laurinavičius
Raimundas Lopata
Rimantas Miknys
Egidijus Motieka (vyriausiasis redaktorius)
Vladas Sirutavičius
Giedrius Subačius
Antanas Tyla

**Autorius dėkoja Atviros Lietuvos fondui,
prisidėjusiam prie knygos išleidimo**

ISSN 1392—0391
ISBN 5—417—00715—3

© Raimundas Lopata, 1996
© Lietuvos istorijos institutas, 1996

TURINYS

Įvadas	5
PIRMA DALIS. „GINTARINĖS“ DEKLARACIJOS GEOPOLITINIS KONTEKSTAS	11
1914-ųjų perspektyvos	11
Dėl vietos po saule	15
Lenkų klausimas	23
„Tak vied eto čepucha“	28
Kompromisai ir konfliktai	35
Lietuvių politinis pasaulis	35
„Tautos vienybės“ atgimimas	37
Radikalų gravitacijos	42
Vokietijos veiksnyis	48
ANTRA DALIS. NE TIEK Į RYTUS IR Į PIETUS, KIEK Į VAKARUS	56
Ką okupavo Vokietija? A. Pfeilio kazusas	56
Didžiosios Lietuvos kontūrai	63
Politikos kamufliažas	64
Liberalus okupacijos periodas	67
Kaipgi iš tikrųjų buvo Vilniuje	70
Kaipgi iš tikrųjų buvo Kaune	83
Šalin nuo Rusijos	92
„Vive la Pologne!“, arba Lenkijos šešėlis	103
Apie „lietuvišką“ ir lietuvių politiką	112
Restitucijos regimybė	113
Kursas — Lietuvos klausimo internacionalizavimas	117
Prijungimo politika ir kelio į laisvę pradžia	122
Svetimos valdžios žinioje esantis kraštas	130
Pasirengimas deryboms	130
Naujas derybų etapas. I dalis	132
Intermedijos tema: Antantė ir lietuviai	138
Naujas derybų etapas. II dalis	142
Lietuviškoji neomonarchizmo interliudija	145
Rytų komisija ir J. Gabrys	146

F. Roppas ir Lietuvos Taryba	149
Lietuvos karalius Mindaugas II	153
Konflikto koncepcija	163
Limitrofinė valstybė	167
Vakarai, Vakarai	171
„Atėjo laikas sudaryti savą valdžią“	173
Išvados	178
ŠALTINIAI IR LITERATŪRA	183
THE DEVELOPMENT OF THE LITHUANIAN STATEHOOD IN 1914—1918 (Summary)	208
ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ	218

ras, J. Purickis, K. Olšauskas, J. Chodakauskaitė) bei M. Erzbergerio pagalba mezgė ryšius su V. Urachu ir tikėjosi valstybinę valdžią organizuoti konservatyviais, monarchijos pagrindais. Tokiu būdu galėjo atsirasti pretekstas aristokratijos simpatijoms ir „sugrįžimui“ prie tautos kamieno. Netrukus Tarybos posėdyje nuskambės tokie konservatorių lyderio A. Smetonos žodžiai: „Ką mes iš monarcho naudos turėsime, kas iš to bus? Nelengva pasakyti, kiek gerai, kaip ir pasakyti: bus didžiausia klaida. Pasekmių mes negalime atspėti. Aš atatinamo valdžios atstatymo negirdėjau, tik Klimo regentūrą. Kalbėjo apie lenkų regentūrą. Tik atėjus santaikai, kas gi ji bus. Be to, jų regentai dabarčiai bent aukšti žmonės. Ką gi mes pastatytume?“³⁰

Tuo tarpu dauguma dvarininkų, pasak stambaus Lietuvos žemvaldžio M. Jałowieckio, savo lietuviškąją orientaciją aiškino maždaug taip: kiekviena valdžia yra geresnė už anarchiją, todėl būtų kvaila ignoruoti provizorinį lietuvių valdžios branduolį; vadinasi, būtina ieškoti būdų su juo susitarti ir bendrai dirbti³¹. Kita vertus, nėra pagrindo abejoti, kad dalis etnokultūrinio požiūriu polonizuotos dvarininkijos savo pasiryžimą bendradarbiauti su Taryba grindė pilietiniu lojalumu Lietuvai³².

Taigi abi pusės buvo pasirengusios dialogui, o F. Roppas galėjo pasigirti nemažai prisidėjęs prie dirvos jam vykti paruošimo. Dabar Tarybos konservatoriams teliko įkūnyti barono atgaivintą konsolidacijos idėją.

LIETUVOS KARALIUS MINDAUGAS II

Vilhelmas Karlas Florestanas Gero Crescentius, antrasis hercogas von Urachas, taip pat Viurtembergo grafas, pirmojo hercogo von Uracho ir Monako princesės sūnus, Viurtembergo kavalerijos generolas leitenantas, Maltos ordino komandoras, penkiasdešimt ketverių metų našlys, doras vyras, rimtas, taktiškas ir dievobaimingas katalikas, demokratiškų pažiūrų politikas. Tokią eventualaus kandidato į Lietuvos sostą charakteristiką 1917 m. rugpjūčio mėn. Šveicarijoje lietuvių politikams pateikė M. Erzbergeris. Suprantama, lietuviams moralinės Uracho savybės nebuvo svarbiausia.

M. Römeris teisingai nurodė, kad konservatyvios Tarybos dalies 1918 m. liepos 11 d. sprendimą pasivadinti Lietuvos Valstybės Taryba (LVT) ir išrinkti V. Urachą Lietuvos karaliumi nulėmė siekis Lietuvos valstybės teisinę padėtį padaryti aiškesnę ir paskubinti praktinį valstybės steigimą³³.

Kadangi kovo 23 d. pripažinimo aktu esanti pripažinta Lietuvos valstybė,— rugpjūčio 14 d. rašte kancleriui aiškino Tarybos liepos sprendimą A. Smetona,— o valstybė susikuria, jeigu yra visi trys valstybės požymiai (valstybės tauta, teritorija, valdžia), tai iš pripažinimo visiškai aišku, jog Vokietija pripažino visus tris požymius kaip esamus. Dėl valstybės gyventojų ir teritorijos, nors sienos dar nėra tvirtai nustatytos, iš vokiečių pusės nesą abejonų. Aišku esą ir tai, kad nepriklausomybės pripažinimo aktas buvo suderintas su Vokietijos vyriausybe. Kadangi Lietuvoje valstybinė valdžia, kurią seniau vykdė Rusijos caras, neperėjo Vokietijai, tai suvereniteto reiškėja esanti Taryba, paskelbusi Lietuvos nepriklausomybę. Vokietija iš pradžių Tarybos pareiškimą sutiko tyliai, bet po kovo 23 d. tarptautinės teisės aktu iškilmingai pripažino ją³⁴.

G. Hertlingas A. Smetonai atsakė, kad Lietuva pripažinta nepriklausoma valstybe dėl konvencijų sudarymo. Šios sąlygos dar nėra įvykdytos. Vadinasi, atkrinta išvados, kurios susijusios su Krašto Tarybos valdžios įgaliojimais³⁵.

Tačiau, pasak M. Bienhold, šie kanclerio argumentai nėra tvirti. Ir ne tiek dėl apskritai tarptautinėje teisėje ginčytino klausimo, ar iš viso galimas pripažinimas dėl sąlygų, kiek dėl to, kad gruodžio 11 d. nutarimas bei kovo 23 d. aktas neduoda jokio pagrindo tokiai interpretacijai. Todėl A. Smetona buvo teisus, kai rėmėsi valstybine teise ir aiškino, kad šias konvencijas su reichu sudarysianti tik viduje susitvarkiusi Lietuva, bet šių konvencijų negalėsianti Lietuvai nustatyti viena Vokietija, nes ji negali Lietuvai primesti Lietuvos Brastos taikos trečiojo straipsnio. Visų pirma Taryba nedalyvavo taikos derybose ir sutarties nepasirašė, o antra, Taryba dar 1917 m. gruodžio 11 d. pareiškė atsipalaiduojanti nuo visų ryšių su kitomis valstybėmis³⁶.

Šias teorines diskusijas ir ginčus valstybinės teisės klausimais M. Römeris vadino „grynai platoniskais“³⁷. Suprantama, ginčo dalyvių jėgų santykis buvo ne lietuvių naudai. Tačiau diskusijos eiga implikuoja dar vieną svarbų klausimą: kaip šiuo atveju suderinamos valstybinės teisės, kuria rėmėsi A. Smetona, ir tarptautinės teisės koncepcijos?

Tarptautininko J. Brownlie'o nuomone, darinys, kuriam įprasta teisė pripažįsta gebėjimą turėti teises ir pareigas bei reikšti tarptautines pretenzijas ir kuriam toks teisinis veikimo gebėjimas suteiktas, yra tarptautinės teisės subjektas. O viena iš tarptautinės teisės subjekto rūšių yra pripažįstama gimstanti valstybė. Jos pagrindiniais kriterijais laikomos politinė visuomenė, kelianti tikslą sukurti valstybingumą, ir valstybinė valdžia. Tačiau čia valstybinės valdžios efektyvumo ir teritorijos kriterijai nėra griežtai tai-

komi. Pavyzdžiui, teisinėje literatūroje kaip gimstančios valstybės yra apibūdinamos 1917—1918 m. Lenkija ir Čekoslovakija³⁸. Matyt, 1918 m. vidurvasarį LVT priimti nutarimai ir jų argumentacija taip apibūdinti leidžia ir Lietuvą. Jos valstybinės valdžios reiškėja nusistatė būti LVT, kuri, vadovaudamasi šiuo nusistatymu, ir sprendė valstybės formos ir konstitucinės santvarkos problemas.

Mes plačiau neaptarsime teisinio šių problemų sprendimo, juolab kad istoriografijoje netrūksta tam dėmesio*. Tuo tarpu politinės LVT 1918 m. liepos 11 d. monarchistinio žingsnio aplinkybės nušviestos nepakankamai.

Istorinėje literatūroje Tarybos konservatorių planas kviesti V. Urachą Lietuvos karaliumi tradiciškai siejamas su vadinamaisiais unijiniais projektais.

Dėl sąjunginės Vokietijos imperijos sandaros Pietų karalystės — Bavarija, Saksonija, Viurtembergas, Badenas — galėjo išsaugoti išskirtines teises (*Reservatrechte*), kuriomis remdamosi jos konkuro su Prūsija dėl neseniai užimtų teritorijų. 1918 m. balandžio 16 d. kaizeris, spaudžiamas pietiečių, pagaliau išsakė savo nuomonę šiuo klausimu. G. Hertlingo pasiūlymu Vilhelmas II pateikė tokią kombinaciją: Vakaruose Prūsija gauna Lotaringiją; Bavarija ir Badenas pasidalija Elzasą; Rytuose Viurtembergo valdančioji dinastija gauna Lenkijos karūną; Kuršas, Livonija, Estija perduodami Prūsijai; Lietuva atitenka Saksonijos Wettinams³⁹.

E. Ludendorffas, sužinojęs apie šį dinastinių interesų suderinimo variantą, neprieštaravo. Tačiau V. Bredto parengtame konvencijų ir sutarčių su Lietuva projekte dinasto vieta buvo rezervuota Hohenzollernams. Kaip matėme, F. Roppas 1918 m. pavasarį Lietuvoje veikė prisidengęs būtent šiuo projektu. Tuo tarpu Vokietijos spauda aktyviai piršo mintį, kad Lietuva vis dėlto bus sujungta su Saksonija. Gegužės 7 d. Vilhelmas II papildomai davė sutikimą Frydrichui Augustui III Wettinui dėl personalinės unijos su Lietuva.

K. Olšauskas ir A. Voldemaras rugpjūčio 14 d. rašte politinei bei karinei reicho vadovybėms dėstė, jog Taryba V. Urachą išrinko karaliumi vidaus politikos sumetimais. Mat unijos su saksais ar prūsais projektai sukėlė krašte tiek neramumą, kad, bandant

---

* Postsovietinėje lietuvių istoriografijoje buvo mėgstama šias dvi problemas suplakti į vieną. M. Römerio kritikams norėtume patarti atidžiau perskaityti jo darbus. Čia kalbama apie kompromisinę konstitucinę monarchiją (valstybės formą) ir apie parlamentinį (konstitucinį) režimą. Žr.: *Römeris M. Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos.*— K., 1937.— D. 1.— P. 44—46. Neatidaus kritiko vertinimus žr.: *Petrauskas Z. Lietuvos nacionalinio valstybingumo atkūrimas. 1918—1919.*— V., 1989.— P. 44.

apginti monarchistus nuo respublikonų ir neprarasti įtakos, jį rinkti buvo neišvengiama. Be to, savo pasirinkimu Taryba atsižvelgė į Vokietijos interesus, nes karaliumi buvo pakviestas vokiečių⁴⁰.

Lietuvių konservatorių nuomone, rašte išdėstytus argumentus buvo galima nesunkiai pagrįsti. Pirma, sudarius taiką Rytuose, į Lietuvą iš Rusijos ėmė grįžti lietuvių pabėgėliai, anaipol nenu-siteikę monarchistiškai. Radikaliajai Tarybos opozicijai pamažu atsirado bazė savo įtakai plėsti. O lietuvių konservatoriams nebuvo paslaptis, kad pirmieji, prisidengę vis dar tebeplanuojamos Lietuvos nepriklausomybės šventės skraiste, bandys surengti antrąją konferenciją, pasiskelbti Steigiamuoju Seimu arba perrinkti Tarybą. Su Nepriklausomybės švente siejo savo planus ir Tarybos prezidiumas — apie V. Uracho išrinkimą turėjo būti paskelbta būtent jos metu⁴¹. Tačiau dabar, nebūdami įsitikinę, ar toks sprendimas susilauks paramos, konservatoriai užvilkino derybas su vokiečių karine valdžia dėl šventės, o politines konsultacijas vedė ne su liaudimi, kaip pageidavo radikalai, bet su aukštutiniais visuomenės sluoksniais. Šios konsultacijos labai siejosi su antru rugpjūčio 14 d. rašte pateiktu argumentu dėl Lietuvos monarcho kandidatūros ir Vokietijos interesų.

Lietuvių konservatoriams V. Uracho kandidatūra nebuvo vienintelė. Dar pirmaisiais karo metais buvo bandyta ieškoti monarcho tarp savųjų. V. Bartuška, 1916 m. pavasarį iš Kauno nuvykęs į Šveicariją, siūlė pagalvoti apie kunigaikščio J. Radvilos kandidatūrą. Tačiau tiek ši, tiek dar vieno pretendento — M. Tiškevičiaus — pavardės greitai dingo iš lietuvių politinio leksikono. Manyta, kad iškėlus savo žmogų esant tokiai politinei konjunktūrai nebus sulaukta reikiamo efekto užsienyje. Todėl žvilgsniai nukrypo į Europos dinastų gimines.

Vienu metu atrodė, kad neutralios, o slapta kiek provokiškos Švedijos karaliaus Gustavo V brolis Karolis, retkarčiais lankydavęsis Stokholmo Lietuvių—švedų draugijos posėdžiuose, tiktų tiek Centrinėms valstybėms, tiek Antantei. Neutralus kandidatas galėjo būti ir Ispanijos infantas Alfonsas, su kuriuo 1918 m. sausio 8 d. Ciūriche kalbėjosi J. Gabrys, K. Olšauskas, V. Bartuška, J. Purickis ir V. Daumantas. Tuo pat metu kartu su ukrainiečiais buvo tartasi net dėl dviejų kandidatūrų: J. de Bourbono ir erchercogo Vilhelmo. Pirmasis buvo numatomas tuo atveju, jei Antantė pritars Lietuvos—Ukrainos federacijos idėjai. Antroji dinastinė kombinacija atspindėjo pastangas suderinti Lietuvos, Ukrainos, Lenkijos ir Centrinųjų valstybių interesus. Erchercogas Vilhelmas buvo Austrijos-Vengrijos imperatoriaus Karolio I Habs-

burgo pusbrolio erchercogo Karolio Stepono sūnus. Pats Karolis Steponas buvo vienas iš pretendentų į Lenkijos sostą⁴².

Tačiau 1918 m. pavasarį ir vasarą atsirado naujų aplinkybių. Pačioje Vokietijoje, taip pat tarp Vokietijos ir Austrijos-Vengrijos kilo prieštaravimų Ukrainos klausimu. Vokiečių VKV Kijeve suorganizavo Rados nuvertimą ir prie valdžios vairo pastatė P. Skoropadskį. Viena žengė atsakomąjį žingsnį. Remiantis proaustriškais ukrainiečių veikėjais, šalyje buvo bandyta skleisti habsburgišką agitaciją, siūlyti į Ukrainos sostą vieną iš Karolio I sūnų — Eugenijų arba Frydrichą. Tuo tarpu Berlyne Reichstago dauguma ir politinė vadovybė patarė apskritai atsisakyti Ukrainos Rusijos naudai. Tiek parlamentarai, tiek Vilhelmštrasė teigė, kad šis variantas padės ateityje sunormalinti reicho ir Rusijos santykius, o kartu sustiprins regiono stabilumą. Tokiai nuomonei liepos 2—3 d. Spa įvykusiame Vokietijos vadovaujančių sluoksnių pasitarime buvo iš esmės pritarta. Tuo tarpu austrai sutiko nutraukti prohabsburgišką propagandą⁴³.

Šios Centrinųjų valstybių politikos peripetijos lietuviams buvo neblogai žinomos tiek iš spaudos puslapių, tiek iš pokalbių su M. Erzbergeriu bei kitais Katalikų centro partijos lyderiais⁴⁴. Tad suprantama, kad Ukrainos veiksnys lietuvių monarchinėje politikoje tapo nebeaktualus, nors kontaktai su ukrainiečiais ir nebuvo nutraukti⁴⁵. Tuo tarpu vokiečių parlamentarams įkyriai siūlant V. Uracho kandidatūrą, kiek netikėtai atsivėrė nauji politikos horizontai.

Kaip jau minėta, balandžio 16 d. kaizerio sprendimu Lenkijos karūna turėjo atitekti Viurtembergo valdančiajai dinastijai. Sunku pasakyti, ar aukštiesiems vokiečių politikos ešelonams buvo žinomi Didžiosios Britanijos karaliaus Jurgio V ketinimai suskaldyti Vokietijos imperiją į smulkias karalystes, tačiau niekam nebuvo paslaptis, jog britų karalienei Marijai Viurtembergai buvo jos velionio tėvo šeimos nariai⁴⁶. Taigi laukiamose Vokietijos—Antantės derybose šis faktas galėjo turėti įtakos, kad balandžio 16 d. sprendimas būtų teigiamai įvertintas.

O lietuvių dėmesys buvo kreipiamas į kolatoralinį Viurtembergų dinastijai grafą V. Urachą. Išrinkus į Lietuvos ir į Lenkijos sostus Viurtembergiečius, tarp karalysčių būtų atsiradęs tam tikras ryšys, galėjęs teikti vilties, kad komplikuoti lietuvių ir lenkų santykiai pagerės. Kartu būtų buvęs žengtas rimtas žingsnis įgyvendinant stabilizacijos Rytų Europoje programą.

Yra pagrindo tvirtinti, jog lietuvių konservatoriai puikiai suvokė, kokią reikšmę Lietuvos ateičiai turi Reichstago daugumos ir vokiečių politinės vadovybės planuojama stabilizacijos programa. O kadangi nuo jos sėkmės gerokai priklausė ir Vakarų po-

žiūris į Lietuvą, tai Tarybos prezidiumas nedvejodamas rinkosi V. Urachą ir kartu bandė pašalinti kliūtis kompromisui su Lenkija sudaryti.

1918 m. gegužės 24—26 d. Štutgarte, tarpininkaujant M. Erzbergeriui, V. Urachą aplankė J. Purickis, kuris, gavęs grafo žodinį sutikimą tapti Lietuvos karaliumi, tuoj pat išskubėjo į Vilnių⁴⁷. Čia jis su M. Yču parengė dvylikos punktų *pacta conventa* — monarchinės konstitucijos pagrindų projektą, kurį birželio 4 d. patvirtino Tarybos prezidiumas⁴⁸. Tik pasirašęs po šiais „Laikinosios Konstitucijos pagrindais“ V. Urachas galėjo tapti Lietuvos karaliumi Mindaugu II.

J. Purickis su *pacta conventa* grįžo į Vokietiją. Berlyne Tarybos atstovybė toliau derino savo veiksmus su Reichstago dauguma. Vėl tarpininkaujant M. Erzbergeriui bandyta patekti į audienciją pas G. Hertlingą. Kancleris, skaitydamas su galima VKV opozicija, išvengė tiesioginių kontaktų su lietuviais. Tačiau neoficialiai Katalikų centro partijos lyderiams buvo pranešta, kad vyriausybės galva sutinkanti su V. Uracho kandidatūra⁴⁹. Taigi tiek parlamentarams, tiek Tarybos reprezentantams atrodė, jog politinės reichs vadovybės parama įgyvendinant vieną iš stabilizacijos programos elementų garantuota ir galima galvoti apie kitą žingsnį — Lietuvos ir Lenkijos santykių sureguliovimą.

Tad visai suprantama, kad prieš išvykimą į susitikimą su V. Urachu lietuviams buvo sudarytos galimybės susitikti su Lenkijos Regentų Tarybos ir J. Steczkowskio vadovaujamos vyriausybės atstovu grafu A. Ronikieriu ir aptarti dvišalius santykius. Derybos vyko birželio 30 d. Berlyne, o jų metu tarp A. Voldemaro, K. Olšausko ir A. Ronikierio buvo sudarytas aktas, paprastai vadinamas A. Ronikierio—A. Voldemaro sutartimi arba susitarimu*.

---

* „Užtikrinant stabilų savo egzistavimą nuo išorinių priešų, taip pat siekiant protingai sureguliuoti tarpusavio vidaus santykius, Karališkosios Lenkijos vyriausybės atstovas Berlyne grafas Adamas Ronikieris Lenkijos vyriausybės vardu iš vienos pusės ir Lietuvos Krašto Tarybos, vadinamos Taryba, atstovai kun. prelatas Olšauskas ir prof. Voldemaras Lietuvos valstybės vardu iš kitos pusės sudarė tokio turinio sutartį:

I. Lenkijos vyriausybė pripažins ir remis Lietuvos valstybingumą, pagrįstą Lietuvos valstybės atkūrimu esant tokioms principinėms sąlygoms:

a. visi lenkai, kurie pripažįsta save Lietuvos valstybės piliečiais, privalo turėti tikrą lygiateisiškumą visose valstybinio gyvenimo srityse; b. privalo būti pripažinta lenkų teisė vartoti lenkų kalbą valstybės teismuose ir įstaigose; c. lenkų gyventojai privalo turėti garantuotą galimybę mokytis valstybės lėšomis (kiek dera kitiems Lietuvos valstybės piliečiams) gimtąja kalba tiek pradžios mokyklose, tiek vidurinėse mokymo įstaigose; d. bažnyčioje lenkų kalba bus vartojama visiškai lygiomis teisėmis su lietuvių kalba; e. pripažįstant būtinumą įsteigti aukštąsias mokslo įstaigas Lietuvos valstybėje ir turint omenyje kalbinius

Kadangi nėra visuotinaip pripažintos tarptautinių sutarčių pavadinimų klasifikacijos, gali atsirasti painiavos įvardijant pasirašytą dokumentą. Anuo metu Taryba vartojo žodį *sutartis* (vok. *Vertrag*), lenkai — *układ, umowa*, kurie į lietuvių kalbą verčiami ir „sutartis“, ir „susitarimas“. Paprastai *sutartis* yra gimininė sąvoka, apimanti visus tarptautinius susitarimus. O susitarimais vadinami aktai, kurių nereikia papildomai patvirtinti⁵⁰. Kadangi pasirašyto akto IV punkte toks patvirtinimas buvo numatytas, linktume vartoti terminą *sutartis*, juolab kad ją pasirašė tarptautinės teisės subjektai — besikuriančios Lenkijos ir Lietuvos valstybės. Teoriniu požiūriu, pasiekusios valstybingumo statusą ir remdamosi politinio darinio perimamumo principu, abi pusės galėjo pripažinti šį aktą galiojančiu. Tokiu būdu būtų buvusios patvirtintos birželio 30 d. akto pretenzijos į stabilios juridinės erdvės kūrimą tarp Lenkijos ir Lietuvos. P. Čepėnas, regis, tokią galimybę ir turėjo galvoje, kai tvirtino, jog „tatai buvo lyg ir pirmoji sutartis su Lenkija, kurią buvo patvirtinusi Lenkijos Regentų Taryba, bet Lietuvos Valstybės Taryba šio susitarimo niekada nepatvirtino.“⁵¹

Išties Lenkijos Regentų Taryba ir J. Steczkowskio vyriausybė šią sutartį patvirtino. Kaip A. Ronikieriui rašė Valstybės departamento direktorius J. Radziwiłlas, sutartis susilaukė pritarimo ypač dėl to, kad joje pavyko užfiksuoti sąlygas ir garantijas lenkų gyventojų Lietuvoje lygiateisiškumui pasiekti⁵². Galimas daiktas, Lenkijos politikai, reikalaudami lenkiškai šnekančių Lietuvos gyventojų politinio lygiateisiškumo, tikėjosi pasinaudoti jų eventualiu politiniu svoriu ateityje, kai Lietuvoje reikės spręsti santykių su Lenkija klausimus. Be to, vargu ar atsitiktinai Lietuvos valstybingumo formavimosi procesas akte įvardytas atkūrimu, dėl ko atsirado galimybių jį plačiai interpretuoti (pavyzdžiui, 1927 m. A. Ronikieris tvirtino, kad derybos vyko Jogailaičių idėjos dva-

---

santykius šioje valstybėje, kalbų atžvilgiu privalo pasitarnauti Helsinkforso universiteto pavyzdys.

II. Abi pusės išpareigoja visas sutartis su Vokietijos valstybe, o visų pirma tas, kurios lies karinius ir ekonominius reikalus, sudaryti abiem pusėms iš anksto susitarus.

III. Sienų atžvilgiu priimamas principas bendros sienos, kuri bus nustatyta bendro susitarimo pagrindu, atsižvelgiant į etnografinius, istorinius ir ekonominius principus.

IV. Ši sutartis įsigalioja po to, kai ją pripažins Karališkoji Lenkijos vyriausybė iš vienos pusės ir atsakingi Lietuvos valstybės atstovai iš kitos; ji galios tik pereinamuoju laikotarpiu, t. y. iki to momento, kai atsiras galimybė sudaryti nuolatinę sutartį tarp Lenkijos ir Lietuvos valstybių.

V. Baigiant tai, kas išdėstyta, Lenkijos vyriausybė išpareigoja imtis visų priemonių visokiai agitacijai, nukreiptai prieš Lietuvos valstybingumą ir lietuvių tautybę, užgniaužiti“ (MABRS.— R. 179.— S. v. 254.— L. 1—1 a. p. Iš lenkų kalbos vertė R. Lopata).

sia, numatant LDK nuo Minsko iki Kauno atkūrimą ir jos sufederavimą su Lenkija)⁵³.

Atkūrimo formuluotė, be abejo, patenkino ir lietuvių pusę, ne kartą pabrėžusią valstybės tęstinumo idėją, ir kartu su išsurties išplaukiančiu Lietuvos Tarybos, kaip valstybinės valdžios reiškęjos, pripažinimu motyvavo jų intencijas. Bet ar patvirtino ją LVT?

Krinta į akis tai, kad pačioje sutartyje tiesiogiai nereikalaujama jos patvirtinti. Čia minimi „atsakingi Lietuvos valstybės atstovai“ galėjo reikšti Tarybos prezidiumą, kurio įgaliotiniai vedė derybas. Tiesa, kiek vėliau A. Smetona bandys išsisukti ir tvirtinti, jog „prezidiumas pats apie sutartį nežinojo, nes buvo uždarytas Vilniuje“. Bet tuoj pat pirmininkui išsprūdo paneigiantis pirmąjį teiginį sakiny: „Su lenkais reikėjo tarties, kad sužinoti, ką jie mano.“⁵⁴ A. Smetona gerai žinojo, kad ne tik Berlyne, bet ir Vilniuje su prezidiumo nariais kontaktavo Regentų Tarybos atstovas, turėjęs tokias pat instrukcijas kaip ir A. Ronikieris⁵⁵. Vadinasi, Tarybos prezidiumas, pasinaudodamas dar 1917 m. spalio 5 d. patvirtinto Tarybos statuto jam suteiktais plačiais įgaliojimais, galėjo vykdyti sau priimtina politinę liniją ir nepaisyti visos Tarybos nuomonės.

Dar tą pačią birželio 30 d. A. Voldemaras drauge su J. Purickiu išvyko į Fribūrą Breisgau įteikti V. Urachui *pacta conventa*⁵⁶. Liepos 1 d. V. Urachas, o liepos 9 d. ir būsimasis sosto įpėdinis Vilhelmas Albertas sutiko su jos sąlygomis. Liepos 11 d. Taryba balsų dauguma priėmė nutarimą, kuriuo paskelbė Lietuvą monarchija ir pakvietė Vuurtembergo grafą užimti Lietuvos sostą⁵⁷. Po šios akcijos Berlyne kilo didelis triukšmas. Mat Tarybos konservatoriai uždelsė išsiųsti į Berlyną telegramą, informuojančią apie karaliaus rinkimus. K. Olšauskas ją gavo tik liepos 15 d., kai Reichstagas jau buvo baigęs savo sesiją⁵⁸. G. Hertlingas be parlamentarų palaikymo nedrįso stoti prieš generaliteto inspiruotą antitarybišką kampaniją, juolab kad nuo liepos 9 d. buvo netekęs dar vieno sąjungininko — R. Kühlmanno, kurį pakeitė admiralas P. Hintze.

Prasidėjus šiai agitacijai prieš Tarybą, A. Ronikierio—A. Voldemaro akto V punktas atrodė pakankamai iškalbingai. Beje, kaip aiškėja iš britų Užsienio reikalų ministerijos rezidento Šveicarijoje ataskaitos apie pokalbį su J. Gabriu dėl V. Uracho rinkimų ir jų padarinių Lietuvos ir Lenkijos santykiams, LIB vedėjas pabrėžė būtent „agitacijos sutramdymo“ konvenciją. Be to, pokalbio metu J. Gabrys aiškino, kad sunormalinti Lietuvos ir Lenkijos santykius padėsias ir laukiamas vokiečių princo išrinkimas į Lenkijos sostą, bei davė suprasti žinąs pretendento vardą. Taigi, dėstė J. Paršai-

tis, padėtis Rytuose taps stabili. O kadangi lietuvių monarchinis žingsnis yra nukreiptas prieš vokiečių aneksionistus, tai Didžioji Britanija, pripažindama Lietuvą, pagelbėtų jai kovoti dėl laisvės. Šias mintis J. Paršaitis taip išdėstė:

„Toku lietuvių klausimo sprendimu, nukreiptu prieš aršią pangermanistų opoziciją, rūpinosi Vokietijos katalikų centro partija. P. Fehrenbachas ir p. Erzbergeris ypač aktyviai įtikinėjo grafą Hertlingą, kad šis sutiktų su Uracho išrinkimu į Lietuvos sostą. Jų sėkmė yra ne tik didelė Centro partijos pergalė, bet apskritai idėjų, išreikštų garsiojoje Reichstago daugumos rezoliucijoje, pergalė prieš pangermanistus ir Vokietijos generalinį štabą. Be to, Erzbergeris ir Reichstago dauguma yra žmonės, su kuriais Antantė gali eventualiai derėtis, jeigu jie valdytų Vokietiją. Aš pranašauju, kad tai yra pirmas aiškus jų augančios galios įrodymas.“⁵⁹

Kol J. Gabrys įtikinėjo britus stabilumo Rytų Europoje perspektyva ir pribrendusiu reikalu pripažinti Lietuvos nepriklausomybę*, LVT prezidiumas, „atsikratęs“ radikalų ir sustiprinęs Tarybą konservatyviais elementais (liepos 13 d. buvo kooptuoti M. Yčas, A. Voldemaras, J. Purickis, E. Draugelis, J. Alekna ir S. Šilingas), toliau laikėsi urachiados linijos.

Liepos pabaigoje—rugpjūčio mėn. A. Smetona, K. Šaulys ir J. Purickis vedė derybas su jau minėtomis dvarininkų grupėmis. Derybų objektas—lietuvių siūlytos tautinės lenkų mažumos statusas, t. y. objektas, kuris, A. Voldemaro nuomone, ir buvo apibrėžtas sutartyje su A. Ronikieriu⁶⁰. Tuo tarpu kita pusė, ypač Aktyvios politikos lyga, siūlė aptarti Lietuvos ir Lenkijos federacijos klausimą. Nors nė vienos iš pusių tokie pasiūlymai nepatenkino, tačiau derybos nenutrūko. Sprendžiant iš Lietuvos dvarininkų prašymo, adresuoto A. Ronikieriui, Lenkijos Regentų Tarybos buvo prašoma nepropaguoti unijinių idėjų ir pripažinti istorinės Lietuvos valstybingumą⁶¹. Taigi tikėtasi, jog kompromisą pavyks pasiekti.

Liepos mėn. Taryba aktyviau ėmė rūpintis Vilniaus universiteto atkūrimu. Pažymėtina, kad A. Voldemaras svarstant universiteto statutą rekomenduos Helsinkio universiteto („skaitomos paskaitos trimis kalbomis“) pavyzdį⁶².

Liepos 23 d. Tarybos posėdyje aptariant Lietuvos ribų klausimą

---

* Rugpjūčio 21 d. Didžiosios Britanijos užsienio reikalų ministerija įgaliojo H. Rumboldą J. Gabriui pranešti, kad Didžioji Britanija pripažįsta tautų apsisprendimo teisę, todėl ji sveikins lietuvių pastangas priešintis vokiečių aneksijai. Nuo šių pastangų atkaklumo priklausys atsakymas, ar lietuviai nusipelnė teisę į nepriklausomą valstybinę egzistenciją. Žr.: Foreign Office to H. Rumbold, August 21st 1918 // PRO FO. 371/3302.—L. 244.

mą, A. Smetona paragino remtis istoriniais, etnografiniais ir ekonominiais argumentais. Šie principai figūravo ir birželio 30 d. akte. Pasak A. Voldemaro, jie turėjo būti taikomi perleidžiant atskiras Suvalkų ir Gardino gubernijų dalis Lenkijai⁶³. Liepos 23 d. Tarybos priimtoje rezoliucijoje dėl valstybės ribų buvo numatyta, kad prie Šiaurės Lietuvos apygardos pietuose jungtinos tik Lydos, Gardino, Augustavo ir Suvalkų apskritys⁶⁴.

Pagaliau rugsėjo mėn. A. Smetona Šveicarijoje susitiko su W. Kamienieckiu, vienu iš lenkų aktyvistų veikėjų, ekspremjero J. Kucharzewskio bičiuliu. Pokalbiuose su juo, taip pat su Jurjewicziumi Tarybos pirmininkas leis suprasti, jog lietuviai, kategoriškai nusiteikę prieš uniją ar federaciją su Lenkija, neprieštarautų karinio ir ekonominio aljanso su ja sudarymui⁶⁵.

Kitaip tariant, atrodo, kad Tarybos prezidiumas ir jam artimi veikėjai bandė savo veikloje atsižvelgti į atitinkamai interpretuojamas birželio 30 d. sutartyje užfiksuotas konvencijas. Matyt, lietuvių konservatoriai samprotavo maždaug taip: monarchija ne tik vilioja perspektyva susigrąžinti tautinę aristokratiją, bet ir pagrįstai kelia nerimą dėl lietuviškai kalbančio tautos branduolio ateities; tad, siekiant apsaugoti šį branduolį nuo polonizacijos, aristokratijai suteikiamas tautinės mažumos statusas, o neaiškus tokio statuso turinys sudarys sąlygas konstruktyvioms deryboms su Lenkija.

Tiesa, galima kontrargumentuoti, jog birželio 4 d. patvirtintos ir liepos 1 d. V. Urachui įteiktos *pacta conventa* V („Karalius skiria ministerius ir kitus aukštuosius valdininkus iš pačių lietuvių, mokančių ir vartojančių lietuvių kalbą“) bei X („Karaliaus rūmų valdininkai ir jo apstatas turi būti lietuviai, kurie kalba lietuviškai. Tik pirmaisiais penkeriais valdymo metais karalius gali turėti jų tarpe ir svetimųjų, kurių skaičius betgi neviršija trečdali“) punktai prieštarauja birželio 30 d. sutarčiai. Tačiau „Laikinosios Konstitucijos pagrindų“ tame pačiame X punkte yra išlyga apie svetimtaučius. O liepos mėn. rengtoje monarchinės valstybės konstitucijoje („Lietuvos Valstybės Konstitucija“) „lietuvio“ sąvoka nevertota tautine prasme, palikta plati erdvė pilietinei jos prasmei aiškinti, nors, suprantama, lietuvių kalbai buvo pripažintas valstybinės kalbos statusas⁶⁶.

Tačiau tolesni įvykiai parodė, kokie netvirti lietuvių konservatorių planai. Tarybos dauguma, regis, neįvertino tos aplinkybės, kad Reichstago daugumos ir vokiečių politinės vadovybės puoselėjama stabilizacijos Rytų Europoje programa turėjo tenkinti visų pirma Vokietijos interesus. O jie kito pagal tarptautinės konstitucijos pokyčius. Vadinasi, ir stabilizacijos programa nebuvo nekeičiama.